

remota relatione, neque hypostasis intellectus¹, neque personae manet in divinis : quia etiam ex hoc ipso quod ponitur hypostasis divina, ponitur subsistens in proprietate nobili. Unde ratio nobilitatis quam addit persona, includitur in hoc quod est divina hypostasis. Unde sicut hypostasis humana nihil minus dicit quam persona, ita nec hypostasis divina.

Ad quartum dicendum, quod paternitate habet Pater quod est quis, et quod est Pater ; non tamen sequitur quod Filius non sit quis ; quia hoc quo Pater habet paternitatem, Filius habet filiationem, quae etiam est relatio. Unde, abstracta relatione, neque Pater est quis, neque Filius est quis ; sed tamen uterque est quis sua relatione, sicut uterque est persona sua personalitate ; et tamen personalitas unius non est personalitas alterius : et hoc quomodo sit patet ex iis quae dicta sunt² de communitate personae.

QUESTIO II

Deinde quaeritur de proprietatibus ; et circa hoc quaeruntur tria : 1° an relationes sint in divinis ; 2° utrum solis relationibus originis personae distinguantur ; 3° de numero relationum, notionum et proprietatum, et qualiter haec differant.

ARTICULUS PRIMUS

Utrum relationes divinae sint omnino nihil³

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod in divinis relationes omnino nihil sint. Sicut enim dicit Boetius, lib. *De Trinit.*, cap. iv, col. 1252, l. II, cuncta quae in divinam praedicationem veniunt, mutantur in substantiam ; « ad aliquid vero omnino non praedicatur. Sed quidquid est in Deo, praedicatur de ipso. Ergo relationes non sunt in Deo.

2. Praeterea, ipse dicit, quod relationes quibus Pater refertur ad Filium, et Filius ad Patrem, sunt similes relationibus quibus aliquid ad seipsum refertur, ut cum dicitur idem eidem idem. Sed tales relationes nihil secundum rem ponunt in eo de quo dicuntur, ut videtur dicere Philosophus in *V Met.*

1. Ordo verborum : « neque intellectus hypostasis. »

2. Dist. xxv, q. 1, art. 3.

3. 1 p. *Summae theol.*, q. xxviii, art. 2.

al. 20, sed sunt solum secundum intellectum. Ergo videtur quod relationes non sunt realiter in Deo.

3. Item, omne quod advenit alicui et recedit ex sola habitudine alterius ad ipsum, sine omni sua mutatione, non ponit aliquid in ipso. Nihil enim potest advenire alicui de novo sine sui mutatione vel per se vel per accidens. Sed relationes hoc modo adveniunt et recedunt ; sicut per mutationem alterius efficitur columna immobilis dextra et sinistra : sicut, sortuo filio, aliquis desinit esse pater, nulla mutatione circa ipsum facta. Ergo videtur quod relationes huiusmodi omnino nihil sunt in divinis.

4. Praeterea, si relatio est in divinis, aut est idem quod essentia, aut aliud. Si idem quod essentia, tunc cum essentia una in omnibus, et relatio erit una in omnibus ; vel si personae distinguuntur relationibus, distinguuntur etiam in essentia : quod est haeresis Arii. Si aliud, ergo facit compositionem cum essentia, quod non potest esse. Ergo relatio omnino non est in divinis.

5. Item, simplicissima seipsis distinguuntur. Sed personae divinae sunt simplicissimae. Ergo seipsis distinguuntur : ergo videtur quod non distinguantur aliquibus relationibus.

Contra, omne quod est in Deo vel est absolutum vel est ad aliquid¹. Sed personae divinae non distinguuntur in aliquo absoluto, quia in absolutis tres personae unum sunt. Ergo vel non distinguuntur, vel relationibus distinguuntur. Si igitur relationes non sunt realiter in divinis, sed secundum rationem tantum, tunc Pater et Filius non realiter distinguuntur, et ita sequetur haeresis Sabellii. Oportet ergo relationes in divinis ponere.

Praeterea, Pater refertur ad Filium et ad Spiritum sanctum et non eodem modo ad utrumque : quia ad unum generando, et ad alium spirando. Ergo videtur quod oporteat in persona significare plures relationes, quibus ad alteram refertur, sicut in una essentia plures personas. Ergo sicut in divinis non tantum ponimus essentiam, sed etiam personas, quia invenimus plures personas in una essentia ; ita oportet ponere etiam relationes.

Solutio. — Respondeo dicendum, quod apud omnes catholicos certum est relationes esse in divinis. Sed in positione relationum inveniuntur diversae doctorum sententiae. Quidam dixerunt, ut Porretani², quod relationes in divinis

1. Parm. : « ad aliquid aliud. »

2. Nempe Gilberti Porretani, Pictaviensis episcopi, sequaces. — Nicolai.

sunt tantum assistentes. Quidam vero dixerunt, quod relationes in divinis sunt ipsæ personæ; et quod aliquando in abstracto significantur, hoc est solum propter modum loquendi sicut dicimus, rogo, benignitatem tuam, id est te benignum et similiter resolvendæ sunt omnes illæ locutiones in quibus relationes vel proprietates in abstracto dicuntur. Alii dicunt, quod relationes sunt personæ et sunt in personis etiam secundum veritatem rei et non solum quantum ad modum loquendi et omnes isti secundum aliquid verum dixerunt. Sed tamen ultima opinio continet totam veritatem.

Et ad hujus intellectum sciendum est, quod, ut supra dictum est¹, in relatione, sicut in omnibus accidentibus, est duo considerare: scilicet esse suum, secundum quod ponit aliquid in ipso, prout est accidens; et rationem suam, secundum quam ad aliud refertur, ex qua in genere determinato collocatur; et ex hac ratione non habet quod ponat aliquid in eo de quo dicitur; sicut omnes aliæ formæ absolutæ ex ipsa sua ratione habent quod aliquid in eo de quo² dicuntur, ponant. Et ideo inveniuntur quedam relationes nihil ponentes in eo de quo dicuntur; et hoc attendentes quidam philosophi dixerunt, quod relatio non est aliquod unum genus entium, nec est aliquid in rerum natura; sed est tantum quidam respectus respersus in omnibus entibus, et quod relationes sunt de intentionibus secundis quæ non habent esse nisi in anima. Cui etiam Porretanorum opinio consentire videtur. Sed hoc falsum est: quia nihil quod est ens tantum in anima, in genere determinato collocatur. Unde distinguendum est inter relationes. Quedam enim sunt quæ habent aliquid in re, supra quod esse eorum fundatur, sicut æqualitas fundatur supra quantitatem; et hujusmodi relationes aliquid realiter in re sunt. Quedam vero sunt quæ non habent fundamentum in re de qua dicuntur, sicut dextrum et sinistrum in illis in quibus non sunt determinatæ istæ positiones secundum naturam sicut in partibus animalis. Ibi enim, scilicet in animali, istæ relationes realiter sunt, quia fundantur in diversis virtutibus determinatarum partium; sed in aliis non sunt nisi secundum rationem habitudinis unius ad alterum; et ideo dicuntur relationes rationis. Et hoc contingit quatuor modis, scilicet quod sint relationes rationis, et non rei. Uno modo, ut dictum est, quando relatio non habet aliquid in rei natura supra quod

fundetur: et inde est, quod quandoque contingit quod relatio realiter est in uno et non in altero: quia in uno habet motum, quemdam supra quem fundatur, quem non habet in alio; sicut est in omnibus illis relationibus quibus Deus ad creaturam refertur, quæ quidem realiter sunt in creatura, et non in Deo. Secundo modo quando relatio non habet aliquam realem diversitatem inter extrema, sicut relatio identitatis; et ideo hoc nihil ponit secundum rem, sed solum secundum rationem, ut cum dicitur idem eidem idem. Tertio modo quando designatur relatio aliqua entis ad non ens, ut cum dicitur quod nos sumus priores illis qui futuri sunt: ista enim prioritas non est aliqua relatio secundum rem, sed solum secundum rationem: quia relatio realis exigit utrumque extremorum in actu. Quarto modo quando ponitur relatio relationis: ipsa enim relatio per seipsam refertur, non per aliam relationem. Unde in creaturis paternitas non conjungitur subjecto per aliquam relationem mediam. Et hos ultimos duos modos ponit Avicenna, tract. III *Metaph.*, cap. x, Primi duo possunt etiam extrahi ex verbis Philosophi, V *Metaph.*, text. 10. Cum igitur istæ relationes, paternitas et filio, habeant fundamentum aliquod in re, scilicet ipsam naturam, quæ communicatur secundum communicationem naturæ, constat quod sunt realiter in Deo; et propter simplicitatem sunt idem quod personæ in quibus sunt, et propter veritatem relationum oportet quod alio modo significantur. Primi igitur attendentes in relationibus solum id quod ad alterum est, et non fundamentum quod habent in re, dixerunt, relationes assistentes esse, quasi ex habitudine alterius advenientes. Secundi, attendentes fundamentum rei et simplicitatem divinam, dixerunt, quod relationes non sunt in personis, sed sunt ipsæ personæ. Tertii autem, considerantes, utramque dixerunt, quod sunt in personis propter veram rationem relationis, et quod tamen sunt personæ propter simplicitatem; sicut deitas est in Deo, et tamen est Deus.

Ad primum igitur dicendum, quod dictum Boetii intelligitur de « ad aliquid » prout ad alterum est: sic enim non prædicat aliquid in re de qua dicitur, sed ponit aliquid extra; sed tamen aliqua relationes, quantum ad esse suum, aliquid in re de qua dicuntur ponunt.

Ad secundum dicendum, quod in relatione identitatis duo est considerare: scilicet illud respectu cuius dicitur identitas, scilicet ipsa essentia, sicut æqualitas respectu quantitatis; et id cuius est identitas, quod dicitur idem secundum unam

1. Dist. VIII, q. IV, art. 3.

2. Parm.: « in eo quod. »

essentiam, sicut æquale, quod habet unam quantitatem. Et quia etiam una numero est essentia quam Pater Filio communicat, ideo similitudo est harum relationum cum relatione identitatis, quantum ad id cuius respectu dicuntur; sed non est quantum ad ea quæ invicem referuntur secundum illud. Unde etiam Filius non dicitur idem Patri masculine, sed neutraliter.

Ad tertium dicendum, quod quodcumque aliquid quod est de ratione rei, tollitur, oportet quod ipsa res auferatur, sicut, remoto rationali, destruitur homo. Ad rationem autem relationis quæ habet fundamentum in re, duo concurrunt: scilicet fundamentum rei, quod est quantitas, quæ est causa hujus relationis; est etiam aliud de ratione ejus, scilicet respectus ad alterum; et utroque modo contingit in realibus relationibus destrui relationem: vel per destructionem quantitatis, unde ad hanc mutationem quantitatis sequitur per accidens mutatio relationis, vel etiam secundum quod cessat respectus ad alterum, remoto illo ad quod referebatur; et tunc relatio cessat, nulla mutatione facta in ipsa. Unde in illis in quibus non est relatio nisi secundum hunc respectum, veniunt et recedunt relationes sine aliqua mutatione ejus quod refertur.

Ad quartum dicendum, quod relatio realiter est idem quod essentia, sed differunt solum ratione, sicut etiam bonitas ab essentia; et ex ratione illa relatio habet quod distinguat in divinis, quod non convenit essentie.

Ad quintum dicendum, quod etiam personæ divinæ seipsis distinguuntur, inquantum personæ secundum rem sunt ipsæ relationes. Sed sicut persona, quantum ad modum significandi, non est idem quod relatio; ita etiam seipsis non distinguuntur, sed relationibus; sicut Deus per seipsum est Deus, quamvis deitate sit Deus, quia ipse est sua deitas.

ARTICULUS II

Utrum relationes originis distinguant hypostases?

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod relationes originis non distinguant hypostases. Quod enim secundum intellectum sequitur substantiam, non potest esse principium

1. Parm. : « unum. »

2. Non, ut in Parm. : « deitas. »

3. Ip. *Summæ theol.*, q. XI, art. 2.

alicujus distinctionis in substantiis. Sed relatio est de asse-
quentibus substantiam in Deo, saltem secundum intellectum,
sicut bonitas et sapientia, ut dicit Damascenus. Cum igitur
hypostasis sit substantia, videtur quod distinctionem hypo-
stasum relatio non facit.

2. Præterea, ordo distinguendum debet respondere ordini
distinctionum. Sed inter omnes distinctiones rerum, prima
est distinctio divinarum personarum, cum sit processio per-
sonarum causa processionis creaturarum, ut supra habitum
est. Ergo videtur quod cum primum in entibus sit substantia,
quod principium illius distinctionis non sit relatio, sed sub-
stantia.

3. Item, relatio non habet virtutem distinguendi, nisi
secundum quod habet oppositionis rationem. Sed rationem
oppositionis non habet nisi secundum quod ad alterum est.
Ergo non distinguit nisi secundum quod ad alterum est. Sed
secundum quod ad alterum est, non habet relatio quod sit
res aliqua vel substantia vel hypostasis. Ergo relatio non
poterit facere distinctionem realem hypostasum.

4. Præterea, cum nullæ sint aliæ relationes, quam rela-
tiones originis, quare secundum eas tantum divinæ personæ
distinguuntur? Quia in divinis est invenire etiam æquali-
tatem et similitudinem, et hujusmodi, quæ relationes quæ-
dam sunt. Unde si istæ non distinguunt, videtur eadem ratione
quod nec illæ.

Contra, minimæ distinctioni debet respondero pro principio
illud quod minimum habet de ente, et quod minimam com-
positionem facit. Sed inter omnia alia relatio est debilioris
esse, ut dicit Commentator, X *Metaph.*, text. 19, adeo quod
quidam reputaverunt eam esse de intellectis secundis, ut
dictum est. Ergo videtur quod maxime competat ad distinc-
tionem personarum.

Solutio. — Respondeo dicendum, quod quidam dicunt,
quod principium distinctionis hypostasum divinarum non est
relatio, immo hypostases seipsis distinguuntur per solam
originem; relationes autem manifestant distinctionem; sicut
in creaturis proprietates non faciunt differre secundum nume-
rum; immo talis differentia causatur ex divisione materie,
sed proprietates tantum manifestant eam. Sed hoc non potest
esse: quia quæ seipsis distinguuntur, ex seipsis habent aliquam
rationem distinctionis, sicut substantia distinguitur a quanti-

1. Dist. xiv, q. 1, art. 1.

2. Parm. : « intentionibus. »

ludine principii ad quodlibet eorum quæ sunt; et cum multa eorum quæ sunt non semper fuerint, etiamsi ponatur universum semper fuisse, quod quidam philosophi errantes senserunt, ut colligitur VIII *Physic.*, text. 4, oportet quod nomina designantia illam habitudinem non ab æterno de Deo dicantur, sed ex tempore; quia relatio secundum actum, exigit duo extrema in actu existere; unde non potest referri ad creaturam ut actuale¹ principium creaturæ, nisi creatura existente in actu; quod non semper fuit, sed ex tempore. Hoc autem non contingit de aliis quæ absolute de Deo dicuntur, quod ex tempore dicuntur de ipso; quia ea quæ absolute dicuntur, secundum proprias rationes ponunt in eo aliquid in quo dicuntur, ut quantitas et qualitas, et huiusmodi. Unde nihil horum invenitur quod non realiter sit in Deo, de quo vere et proprio dicitur; et propter hoc non possunt de aliquo ex tempore dici, nisi illud mutetur per susceptionem ejus quod prius non habuit. Sed relatio secundum rationem suam non habet quod ponat aliquid in eo de quo dicitur, sed ponit tantum habitudinem ad aliud; unde invenitur aliqua relatio, ut supra dictum est², non realiter existens in eo de quo dicitur; et ideo in talibus habitudines illæ de novo dicuntur de aliquo, non per mutationem ejus, sed illius ad quod dicitur; et ita est in omnibus quæ de Deo ex tempore dicuntur.

Ad primum igitur dicendum, quod sicut huiusmodi habitudines non ponuntur realiter esse in Deo, sed secundum rationem tantum; ita etiam ex hoc quod de novo de Deo dicuntur, non sequitur quod in eo sit aliquid fieri secundum rem, sed secundum rationem tantum, sicut dicitur in ps: LXXXIX, 1: *Domine, refugium factus es nobis*. Tamen etsi concedatur secundum rationem aliquid, ut refugium vel huiusmodi, factus, nullo tamen modo dicendus est mutatus: quia mutatio imponitur³ pro remotione ejus a quo est motus, sed fieri pro adeptione ejus ad quod motus terminatur: a Deo autem nullo modo aliquid removetur, et si adveniat habitudo aliqua secundum rationem; unde etsi dicatur fieri aliquid, non debet dici mutari in illud.

Ad secundum dicendum, quod, secundum Magistrum, ista prædicantur per accidens, non quod in Deo sint, sed quod in creaturis. Tamen intelligendum est, quod in istis nominibus

1. Al.: « ut ad actuale. »

2. Dist. xxvi, q. 11, art. 1.

3. Id est, « mutationis nomen imponitur. »

est duo considerare, scilicet habitudines ipsas, et illud supra quod fundatur ratio habitudinis in Deo; sicut habitudo creationis habet pro fundamento in Deo virtutem divinam, cujus est ducere res in esse de nihilo. Si igitur consideratur hoc quod habent pro fundamento in re divina, constat quod per se dicuntur, et ab æterno conveniunt quantum ad illud: quia essentia, virtus, operatio divina ab æterno est. Si autem consideratur ipsa habitudo, tunc per accidens de Deo dicuntur quantum ad hoc. Accidens autem dupliciter dicitur: aut secundum quod nominal naturam accidentis condivisam substantiæ, et sic in Deo nihil est accidens; aut secundum quod nominat aliquid per aliud conveniens, sicut dicimus, quod album ædificat per accidens, quia adjungitur ei quod per se est causa ædificationis, scilicet ædificatori, et sic per se est causa ædificationis scilicet ædificatori, et sic per accidens convenit Deo referri ad aliud extra se. Non enim dicitur relative, nisi quia aliud refertur ad ipsum; sicut dicit Philosophus, V *Metaph.*, text. 20, quia scibile est relativum non quia ipsum referatur, sed quia aliud refertur ad ipsum. Nec tamen sequitur quod habitudo quæ in Deo designatur, alteri conveniat per se, sed magis respectus oppositus, quod est esse creaturam, vel esse servum, vel aliquid huiusmodi.

Ad tertium dicendum, quod non potest proprie dici prædicatio per causam; nisi forte intelligatur quod huiusmodi nomina prædicant habitudinem alicujus causæ.

Ad quartum patet responsio per id quod ad secundum dictum est; quia eodem modo prædicantur necessario quo per se, et eodem modo contingenter quo per accidens; non tamen sequitur aliquid contingens in Deo esse.

ARTICULUS II

Utrum quæ dicuntur de Deo ex tempore, significant divinam essentiam

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod huiusmodi nomina quæ de Deo dicuntur ex tempore, non significant divinam essentiam. Essentia enim divina est æterna. Sed hæc non dicuntur de Deo ab æterno. Ergo non significant divinam essentiam.

2. Præterea, Deus dicitur ex tempore patientia nostra et spes nostra, et huiusmodi. Sed huiusmodi, quia habent imperfectionem annexam, non possunt convenire divinæ